

A szikla motívum Reményik Sándor költészetében

Reményik lírai közléshelyzeteiben az írói élmény olyan formában tartalmazza a lehetséges olvasói élményt, hogy megvalósulhasson a szereplíra és a bölcséleti líra sajátos ötvözete. Életérzéseket fejez ki a környezet és a természet ábrázolásával, de ezzel egyidejűleg a mű létrejöttét meghatározó társadalmi, történelmi és művészettörténeti háttérben kijelölt pozíciójában „a versben beszélő hang két személyre bomlik”.¹

Reményik a benne levő biografikus és lírai én egyensúlyának megvalósíthatatlanságát emeli *Az örömszerzés programja* című versébe:

Nem, nem, versem, te nem vagy szuverén.
Oszlop vagy? – Dóm vagy? – Hegycsúcs vagy? – Lehet.
[...]
Hiába mondd: magamért vagyok.
Hiába mondd: magamnak vagyok
Mosolyog a rejtelmes messzeség:
„Nem igaz”, – mondja – és ragyog, ragyog.
Nem, nem, versem, te nem vagy szuverén,
Te másokért, mások számára vagy.
Örömszerző vagyok általad én.²

Reményiknél kiemelt fontossága van az életművön végigvonuló vándormotívumoknak. A vándormotívumok viszonyokat, magatartásformákat jelenítenek meg. Az alkotói folyamat mikrovizsgálatához fel kell tárni azokat a motívumokat, melyeknek visszatérő megjelenése nyomon követhető; környezeti létfeltételekkel

CSONTOS MÁRTA (1951) tanár, költő, irodalomtörténész. PhD-fokozatát a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktoriskolájában szerezte 2019-ben. Legutóbbi kötete: *Látószögek* (Kráter, 2018).

1 Kulcsár-Szabó Zoltán: A „te” lírai alakzatának kérdéséhez = *Az olvasás lehetőségei*. Bp., 1997, Kijárat, 41.

2 Reményik Sándor: *Az örömszerzés programja* = *Összes versei I*, i. m. 190.

szerzett szokásokkal magyarázható. Így jelenik meg „a diszkurzus és a diszkurzív alkotás kategóriája mint az önmegértés közvetítője”.³

Reményik élettényeinek ismeretében egyértelmű a küldetéses szerepvállalás; nyelvi fordulatai, szóhasználata, eszmetörténeti háttere egész költészetét mélyen áthatja, istenkeresése meghatározza karakterisztikus vonásait. Tisztában van önnön lehetőségeivel és adottságaival, sorsvállalása életre szóló érvényű. Motívumaiban megmutatkozik a költő lelki hajlama, ismétlései a „szavak energiával való feltöltését”⁴ valósítják meg. Fikción és költészetben keresztül, az adott létlehetőség keretei között a hétköznapi valóságának lényegiségét ragadja meg.

Az Isten hídépítő vas-keze
Kifeszült a mélységek fölé,
Hogy összekössek messze partokat.
S hogy érezzem: a lelkek serege
Egymást keresve rajtam áthalad. [...]

Viadukt vagyok, bús diadalív,
– Repszelt a fagy és elmállaszt a hőség. –
Magamnak: gyöttelelem, másoknak: út, [...]⁵

A külvilág és a belső világ személyiségjegyeinek traumatapasztalataiból származó nyelvi-pszichológiai képzettársítások hívták életre azokat a vándormotívumokat, melyek végigvonulnak az egész életművön. A szikla motívum – mely kortárs költők verseiben is megjelenik más-más töltettel – egy sajátos természetszemlélet megtestesítője.

A szikla motívum⁶

A szikla jelentésének vizsgálata során a görög págosz szó jelentéséhez kell viszonyulni, mely az Areiszpogosz névben jelenik meg, s eredetében feltehetően

- 3 Ricoeur, Paul: A diszkurzus hermeneutikája = *Paul Ricoeur válogatott tanulmányai*. Szerk. Kovács Gábor. Bp., 2010, Argumentum, 42. Ricoeur állásfoglalása alapján a műfaj és egyedi stílus kompozíciója hívja éltre az alkotást, mely magában foglalja az alkotásfolyamat és a kidolgozás kategóriáit. A nyelvi realizáció ezáltal olyan eseményként jelentkezik, mely jelentésként válik érthetővé az alkotásfolyamatban. A folyamatban a szerző a nyelvi alkotás „megmunkálója” lesz, s ennek során az interpretációban érvényesül a szerző egyedülállósága, mely következképpen létrehozza az alkotás egyedülállóságát is, a valóság „újjárásának” privilegizált módját. (Vö. idézett kötetben *A metafora és a hermeneutika központi problémája*, 55–61.)
- 4 Hankiss Elemér: *Az irodalmi kifejezésformák lélektana*. Bp., 1970, Akadémiai Kiadó, 131. (Modern filológiai füzetek.)
- 5 Reményik Sándor: *Viadukt = R. S. Összes versei, I.* Bp., 2000, Auktor Könyvkiadó, 75.
- 6 A szikla költészetteremtő szerepe nem véletlen. A kő a legősibb eszköz, a stabilitás, a tartóság és a megbízhatóság szimbólumává vált; szakrális építmények, a mozdulatlanlanság, a maradandóság megtestesítője. A makrokozmosz és az ember mint mikrokozmosz közti analógia szerint a csontoknak felel meg. A magasba emelt kövek (Stonhenge, Húsvét-szigetek) szak-

az Akropolisznál elhelyezkedő dombra utal, ahol Árész hadisten ülésezett. A keresztény tipológiai szimbolizmus szerint az ószövetségi kövek Krisztus előképét jelenthették. A kőkultusz szakrális szerepe nyilvánvaló, gondoljunk a vizet fakasztó Mózesre vagy az Újszövetségben Péter megjelenésére a keresztény egyház megteremtésének jelképeként. A név kapcsolódik a latin petrus (görög petra) szóhoz. Krisztus a *Bibiliában* „eleven kő”,⁷ aki így szól Péter apostolhoz: „Te Péter vagy, és én erre a sziklára fogom építeni egyházamat.”⁸ Az alkímiában is rejtett kő az őanyag (prima materia), de a szabadkőműves szimbolikában is a kockakő a stabilitás jelképe.

Az erdélyi táj szépsége minden esetben szubjektív kötődést jelent, elég ha Reményik természetjáró élményeire gondolunk. A hagyományos kert, hegyek, virágok, fák motívumai mellett a szikla motívum is új tartalommal telítődik, ilyen módon az asszociatív jelentés válik hangsúlyossá.⁹

A szikla számos Reményik-versben jelenik meg motívumként. Egyrészt a keresztény szimbolika fontos eleme a kő, mint a templom építőanyaga, sokszor, akárcsak Adynál, a halhatatlanság és örökkévalóság jelképe, másrészt a gyász és a pusztulás megjelenítője éppúgy, mint a megmaradásé. Nyilvánvaló, hogy a fenyő mellett a szikla mint vándormotívum, a toposzrendszerben kiemelt szerepet kap a Trianon után kialakult költői helyzet értelmezésére, a szerepválalás megfogalmazására a megváltozott hatalmi viszonyok között. „Szükségessé vált az önazonosságot olyan tényezőkhöz kötni, amelyek több stabilitással bíztak, melyek hosszabb távon is megerősítő funkcióval bírtak: a szűkebb régió földrajzi-tájspecifikus elemeihez, illetve a történelmi múlt adott helyzetben hasznosítható hagyományaihoz. [...] egy időre rendkívül megnövekedett a „közele kontextus” fontossága: az, ahogyan a másik, hasonló helyzetben levő alkotó saját eszközeivel lereagálta a felmerült, közösségileg is érvényes egzisztenciális problémát.”¹⁰

rális rítus megtestesítői, a barlang az anyaméh biztonsága. A szikláját görgető Sziszüphosz a reménytelenségre utaló küzdés szimbóluma. Egy legenda szerint Deukalion és Pürrah maguk mögé dobált köveiből teremtődött az emberiség, de gondolhatunk a sziklához láncolt Prométheusz alakjára is, vagy Orpheuszra, aki lantjával megszelídíti az ellene induló kőveket. Vö. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes magyar kultúrából*, www.balassikiado.hu/BB.Net-szimbolum/Szibolumszotar.htm

7 LK, 22,32.

8 Mt, 16,18.

9 Fábíán Márton a fiktív táj szerepét emeli ki Ady *A magyar Ugaron* vagy *Az eltévedt lovas* című verseiben. A természetet átalakító táj nagyvárosi életét reprezentálja József Attila *A város peremén* soraiban. Reményik Istenhez vezető, Istenhez tartozó közegnek tekinti a természetet, jelzők sokaságával teremt feszültséget, így fokozza a sejtelmességet, felerősíti a hangulatot, a titokzatosságot vagy éppenséggel a félelmetességet. Ismert és ismeretlen, várható és váratlan kettősségében fogalmazza meg azokat az üzeneteket, melyeket továbbítani akar hite elántoríthatatlanságával, a végsőkig kitartás szándékával. Vö. Fábíán Márton: A táj szerepe és jellegzetességei Ady Endre költészetében. *Irodalomismeret*, 2003, 89.

10 Balázs Imre József: Az erdélyi magyar költészet az 1920-as években. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, I. évf., 2007, 1-2. sz., 3.

A sziklák Reményik verseiben rejtett erő hordozói, s valamilyen módon szimbiózisban vannak a fenyőkkel, s ez a kettőség elég arra, hogy az isteni tökéletesség, az emberi gyarlóság és esendőség képzele felépüljön az olvasóban.

A sziklák itten oly szemérmesek,
Úgy rejtik a bennük lakó erőt,
A lappangó hatalmat,
Nem kiabálnak, nem fenyegetőznek,
Vad meztelenségük,
Feszülő izmaik' nem mutogatják.
Nem üvöltik alá
A magasságból a vándor fejére:
Mindjárt reád szakadunk, nyomorult! [...]¹¹

A *Vadvizek zúgásában* a sziklák legtöbbször a fenyőkkel együtt jelennek meg, mint például az *Ördögstoros* „kemény gránitfogai” és a katlanban fekvő évszázados fenyő. Ugyanezt a teherbírást, az őserővel szembeni kiszolgáltatottságot fogalmazza meg Reményik, önreflexív módon, a saját személye megosztottságát sugalló *Az a félelmetes másik* című versében is. Költői énjét afféle 'ellenfélnek' tekinti, de ugyanakkor inspiráló erőnek is, mellyel folyamatosan farkasszemet kell néznie.

És éjjeleim álmát elveszed,
És ha ölembe nyugtatnám kezem,
Sziklákat hengeríteni kényszerítisz [...]¹²

A fáokban és szikláokban lakozó ősi erő másutt felszabadításra váró, rabsorsából kiemelkedni vágyó, a teremtett világ kínjait az emberekkel megosztani kívánó 'lélek'. „Rab volt a fák, a sziklák lelke, rab volt, / S nem tudta senki, egyedül mi tudtuk... [...] Az erdő lelkét felszabadítottuk.”¹³

A szikla motívum többször felbukkan az *Egy eszme indul* kötetében is, csak azért, hogy Reményik szerepvállalását erősítse, elfojtsa a bizonytalanságokat. Reményik a kötethez írt előszóban is hangsúlyozta, hogy szándéka szerint a világon élő minden magyarhoz szól, hogy „lelket, szeretetet, szépségben feloldott szomorúságot”¹⁴ vigyenek mindenkire. A költészet filozofáló hangvételét természetesnek tartja, a poézisben teret kíván adni a társadalmi problémák

11 Reményik Sándor: A szemérmes sziklák = R. S. *Összes versei, I*, i. m. 171.

12 Uo., *Az a félelmetes másik*, i. m. 218.

13 *Kísérőlevél borbereki verseimhez*, Uo. 221.

14 Előszó = *Egy eszme indul*, Uo., i. m. 235.

megjelenésének, azonban a túltengő szimbolizmust és az alacsony világfelfogást elítéli. Úgy véli, hogy szükség van irodalompolitikára, mely az „eszményekre tekintő, öntudatos, szenvedéseiben megújuló magyarságé”.¹⁵ Ennek alapján az esztétikai, formai és diszkurzív sajátosságok lehetővé teszik az „irodalmi szövegek nyilvános beszédként való megjelenését”.¹⁶ A szikla motívum itt is a reményiki állásfoglalás megjelenítője, melyet minduntalan feltölt az egyedülmaradás és a kiszolgáltatottság érzése.

A Sors: a sziklák zord szigetje áll.
Körülte zúg az emberáradat:
Millió élet, millió halál. [...]

Egy hullámparány vagyok én is ott,
A sziklára egy percre fölcsapok, [...]

Nincsen számomra más vigasztalás,
Mint hogy ezekkel együtt jajgatok...¹⁷

A „hullámparány” állapot sziklához csapódó képe erőtlenséget, gyengeséget sugall, azonban ellenpólusként megjelenik a szabad akaratból történő sorsváltalás erkölcsi imperatívusza; kiszolgáltatottságát ismét szembeállítja azzal az önértéktudattal, mely megingathatatlanságot, állhatatosságot és halhatatlanságot is biztosít számára, mégpedig a természeti kelléktár egyik leghatásosabb elemével, a tengerrel, mely nem a „népek tengerének” sodró ereje, mégis örök. „Csak hab vagyok, – és mégis örök, ő, / És mint az óceán, oly tehetetlen, / és mint az óceán, olyan erős.”¹⁸ Az ellenpólusok közötti érzelmi labilitás végül mégis visszaviszi a Sors-allegóriához, hogy ismét átélhesse közössége testi-lelki borzalmait, s ezzel egyidejűleg hangsúlyozza a beletörődésre és ezáltal detraumatizációra való képtelenséget is. Az idővel dacoló természeti jelenségek nem formai megoldások elsősorban, a „jelképekkel értékszimbólumokat”¹⁹ kíván teremteni, s a „paradigmaváltás alapja az értékváltás”.

A *Sóvárgás bizonyosság után* a gyógyíthatatlan lélek vergődése, a teljes magára maradottság sokadszorra megfogalmazott szenvedéstörténete.

15 Reményik Sándor: Van-e szükség irodalompolitikára? *Erdélyi Szemle*, 1920/3, 135.

16 Sári B. László: Bevezető, avagy irodalomról és politikáról = *A hattyú és a görény*. Pozsony, 2006, Kalligram, 18.

17 Reményik Sándor: Helgoland = R. S. *Összes versei*, I, i. m. 247–248.

18 Uo. 248.

19 Vö. Láng Gusztáv: *Kérdezz másképp...*, i. m. 174. A szerző Áprily hegycsúcsai és az irisórai szarvasjelképekkel példázza, hogyan lehet alkotni egy olyan korban, amikor az addig rendíthetetlennek tartott értékek érvénytelenné válásával kell szembenézni.

Mit tettél velem, nyomorult világ?
Lúggal megmartad isteneimet,
Hamuvá szürkült aranycsillogásuk,
Elpárologtak szentség, becsület.
A dogma sziklájától eloldottál, –
Rideg, kietelen volt, de szikla volt:
Aztán – kezemben a lét szertefolyt.²⁰

A vers sorai között ott bujkál, kimondatlanul is, az 'erdélyi gondolattal' kapcsolatos kétsége, egy eszme elvesztésének, életképtelenségének kínzó érzése.

Ugyanez az „erdélyi beszédmód”, költői szereptudat jelentkezik Tompa László *Havasi tájékon II.* című versében, ahol a költő menedéket talált, sziklák kövéből épített kunyhót; „kivert magamnak” védelmére, hangoztatja, „itt mélyül el magányom”, vállalja az egyedülmaradottságot. Egy másik versben azonban, éppenséggel a szikla motívum segítségével eltántoríthatatlanságát, értékmegőrző szerepét hangsúlyozza.

Álmaim alkonyán
Merdek úton önmagamhoz értem,
E magam: sziklavár... [...] ²¹

A traumareprezentációban Reményik továbbviszi a motívumokat, létrehozva egy olyan hermeneutikai szituációt, „amely az odatartozás és elválasztottság kölcsönösségét”²² tárja fel. A *Két fény között* záró soraiiban megfogalmazza ezt a kettőséget, melyben individuumentrikusságán keresztül egy egész korszak megértését teszi lehetővé. „Se fárosz nem lettem, se fénybogár. / A parton állok két fény között sötétben.”²³ Ebből a dichotómiából fakadó kiszolgáltatottság-érzés jelenik meg az *Elsüllyedt költeményben* is a fény-sötét, magasság-mélység ellentéteivel. „Most lent vagyunk a tenger fenekén, / Én meg a csillag, a csillag meg én.”²⁴ A természeti kellékek megerősítésével kapaszkodik transzcendentális magasságokba, az isteni elrendelés törvényének elfogadása most is ott van a háttérben, ahol a tenger és a parti sziklák együttélése útján jut el az abszolút máslet és az önmegismerés összefüggéseinek felismeréséhez, érzi a maradéktalan egybeolvadás szükségességét. A kényszerű és önkéntes szenvedésvállalás kettőségekben történik a katarktikus feloldódás.

20 Reményik Sándor: Sóvárgás bizonyosság után = R. S., *Összes versei, I*, i. m. 252.

21 Tompa László: *Sziklavár (Erdélyi végzet alatt)*, i. m. 97.

22 Kulcsár-Szabó Ernő: *A különbözőség megértése, avagy olvashatók-e az irodalom kulturális kódjai? (Identitás és kulturális idegenség)*. Szerk. Bednancics Gábor, Kékesi Zoltán, Kulcsár Szabó Ernő. Bp., 2003, Osiris, 38.

23 Reményik Sándor: *Két fény között* = *Összes versei, II*, i. m. 7.

24 *Uo.*, *Elsüllyedt költemény*, 10.

A tenger és a sziklák ezekben a versekben az alkalmazkodás, a próbahelyzet, a létre törekvés metaforái. A lírai én így válik képessé arra, hogy önmagán keresztül magáról a történelemtől beszéljen. Nemcsak az egyén, hanem az egész emberiség fájdalmát jeleníti meg. Látszólag a „nem voltam kezdetben és nem leszek végül”²⁵ keserűségét szóltatja meg, azonban győz az identitás kétarcúságában az elfogadás, a szintézist pedig a küldetésvállalás, a ki nem mondott halhatatlanság tudata erősíti, hogy eljusson az önvállalás megtisztító élményéhez.

Vallom veled, hogy nem hiába élek
Vallom, hogy irgalom a kegyetlenség
És áldás az átok, [...]

Vallom veled, hogy minden, minden jól van,
Bár gályapadhoz láncolt rab vagyok
A végtelenbe lendülő hajóban, [...]

És rab-voltomban van a szabadságom,

Erőm az erőtlenségben...²⁶

25 Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. 5. jav. kiad. Bp., 1998, Szent István Társulat, 413.

26 Reményik Sándor: *Minden jól van*, i. m. 15-16.